

УДК 821.161.2-311.3"19"(049.32)

Н. І. Заверталюк

**TERRA INCOGNITA: УКРАЇНСЬКА АВАНТЮРНО-ПРИГОДНИЦЬКА ПРОЗА
ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**
Рецензія на монографію Л. М. Кулакевич
«Жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози
першої третини ХХ століття» (Дніпро, 2020)

У статті рецензується монографія Л. Кулакевич, присвячена практично невідомому, але потужному пласту української авантюрно-пригодницької літератури першої третини ХХ століття. Зауважено, що твори досліджуються на фоні загальносвітових культурних процесів. Зазначено, що родзинкою першого розділу є уведення сучасних українських літературознавчих процесів у загальносвітові тенденції. Установлено, що в розділах монографії проаналізовано твори, які, на думку її авторки, є зразками нових для української літератури першої третини ХХ століття жанрів фронтиру, вестерну, робінзонади, роксоланії, друкованого серіалу, тревелогу, екшену, чорного роману, горору, детективу, шпійонського наративу, роману-квесту, хроноподорожжі, трилеру, альтернативної історії.

Ключові слова: *монографія, авантюрно-пригодницька література, авантюрно-пригодницький жанр, авантурний герой, авантюризм, пригодництво.*

DOI 10.34079/2226-3055-2020-13-22-99-102

Останнім часом авантюрно-пригодницькі твори привертають все більшу увагу літературознавців. Та попри значну кількість студій жанрова природа цього дискурсу так і залишається безмежним полем для літературознавчої діяльності. Запропонована Людмилою Кулакевич монографія присвячена практично невідомому, але потужному пласту української авантюрно-пригодницької літератури першої третини ХХ ст. Для демонстрування жанрового розмаїття цього періоду дослідниця залучила художні тексти, хіба що згадувані в загальних оглядах творчості того чи іншого письменника, та найголовніше – твори, про майже столітнє існування яких літературознавці і не підозрювали, як от «Оповідання про Софочку й Джима» Д. Бузька, «Заради неї» І. Дніпровського, «Вуркаган» Є. Мякоти, «Вітер з гір» С. Складенка, «Князь Барціла» О. Слісаренка. Важливим є дослідження творів на фоні загальносвітових культурних процесів.

Родзинкою першого розділу «Жанрова природа авантюрно-пригодницької літератури: теоретичний аспект» є уведення сучасних українських літературознавчих процесів у загальносвітові тенденції, серед яких – посилений інтерес до авантюрно-пригодницьких творів, які, на думку літературознавців різних країн (М. Грина, М. Кірстин, Я. Мартина, Е. О'Мейлі, К. Рули, А. Синана), залишалися поза увагою через колоніальний і гендерний дискурси, демонструючи, м'яко кажучи, «непривабливий» бік європейської культурної експансії. У розділі докладно проаналізовано наявні дефініції понять «авантюрна», «пригодницька», «авантюрно-пригодницька» література, подано їх уточнені визначення, зокрема Л. Кулакевич запропонувала тлумачити пригодницький твір як «твір про пригоди героя, у які він був утягнений проти власної волі» [1, с. 77]. Зазвичай сюжет такого твору лінійний (експозиція → зав'язка → кульмінація → розв'язка), а герой – практично ідеальна

людина, яка стає на захист добра і справедливості. Авантюрна література як окреме жанрове утворення – це художні твори «про нерозважні, іноді з нудьги, рішення і вчинки героя, що спричиняють у його житті неприємності» [1, с. 77]. Такий текст дуже часто становить собою систему епізодів-пригод, об'єднаних головним актантом, діяльність якого дуже часто спрямована на пошук гострих відчуттів, зміну соціального статусу чи й просто ошукування людей [1, с. 77]. Л. Кулакевич переконана, сам по собі концепт мандрівки не є жанровизначальним, адже і в пригодницькому, і в авантурному творах герой може переміщуватися у просторі й часі, однак твори з позірно однаковою фабулою, але з різними типами актантів і причиною, що спонукала їх до дій, належатимуть до різних груп. Спираючись на власні дефініції, дослідниця класифікує «Робінзон Крузо» Д. Дефо, «Пригоди професора Вокса на острові Ципанго» Л. Чернова, «Поліські робінзони» Янки Мавра як авантурні (адже пригоди героїв були наслідком їхньої добровільної подорожі), а «Одиссею капітана Блада» Р. Сабатині, «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові» Вал. Злотополя та І. Федіва як пригодницькі, оскільки переміщення героїв було проти їхньої волі [1, с. 77]. За логікою визначень Л. Кулакевич авантурно-пригодницька література – це «густонаселені» твори «зі жмутком сюжетних ліній різних героїв, частина з яких за своїми характеристиками є майже ідеальними людьми, а частина – авантюристами» [1, с. 77]. Класичними репрезентантами цього корпусу текстів є, на її думку, романи «Граф Монте-Кристо» О. Дюма, «Паризькі таємниці» Е. Сю, «Консуело», «Графиня Рудольштадт» Жорж Санд, «Катрін» Ж. Бенцоні, «Анжеліка» Анн і Сержа Голонів. В українській літературі авантурно-пригодницький дискурс яскраво презентований романами «Сонячна машина» В. Винниченка, «Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших» М. Йогансена.

У другому розділі «Жанрова своєрідність української історико-пригодницької прози» проаналізовано повісті «Зруйноване гніздо» А. Кашенка, «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові» Вал. Злотополя та І. Федіва, «На уходи» А. Чайковського, які, на думку авторки монографії, репрезентуючи власне пригодницький дискурс, одночасно є зразками нових для української літератури жанрів фронтиру, вестерну / істерну, робінзонади, роксоланії.

Третій розділ «Розвиток інтермедіальних жанрів в українській літературі доби розстріляного відродження» містить аналіз роману М. Йогансена «Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших» як першого українського друкованого серіалу, повісті М. Йогансена «Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки Альчести у Слобожанську Швейцарію» як першого українського травелогу, роману Ю. Смолича «Останній Ейджевуд» й оповідання І. Дніпровського «Заради неї», що вийшли майже одночасно, репрезентуючи жанр екшену в українській літературі. Аналізуючи тексти, Л. Кулакевич указує на художні складові, які дають їй підстави віднести твір до того чи іншого жанру.

На особливу увагу заслуговує четвертий розділ «Інсталяція адреналінових жанрів в українській літературі першої третини ХХ століття», присвячений новаторським пошукам українських письменників 20–30 років ХХ ст., зокрема розробленню нових для українського авантурно-пригодницького дискурсу жанрів – чорного роману, горору, детективу, шпійонського наративу, роману-квесту, започаткованих, на думку дослідниці, повістями «Штаб смерті» і «Страшна мить» Гео Шкурупія, серією оповідань «Проникливість лікаря Піддубного» Ю. Шовкопляса, повістями «Нас було троє» О. Досвітнього і «Півтори людини» Ю. Смолича, романом «Золоті лисенята» Ю. Шпола. Обґрунтовуючи приналежність твору до того чи іншого жанру, дослідниця залучає тези сучасних зарубіжних фахівців у галузі вивчення літератури й кіно

(Л. Бадлі, Л. Вільямс, Б. Гаус, К. Дженкінс, С. Джонсона, Д. Нормана, К. Орра, М. Д. Раяна, В. Фриче, А. Хартвелла, Ш. Хантке).

У п'ятому розділі «Становлення української фантастики» об'єктом аналізу стали художні тексти «Князь Барціла» О. Слісаренка, «Чорний Ангел» О. Слісаренка, «Господарство доктора Гальванеску» Ю. Смолича, «Пригоди професора Вокса на острові Ципанго» Л. Чернова, які, на думку Л. Кулакевич, поповнюють українську фантастику жанрами хроноподорожі, трилеру, альтернативної історії. Очевидно, не випадково Л. Кулакевич завершує свою монографію аналізом оповідання Леоніда Чернова «Пригоди професора Вокса на острові Ципанго» як зразка жанру альтернативної історії. Саме цей текст, як жоден з проаналізованих, «демонструє» причини відсутності в літературознавстві ХХ століття аналітичних праць про авантюрно-пригодницьку літературу: своєрідно трансформуючи дискурс Дефо, Л. Чернов порушує у творі зовсім інше філософське питання – як вижити людині в умовах силового насадження способу життя цивілізованими народами, як зберегти свою ідентичність під тиском чужої культури.

У науковому дослідженні Л. М. Кулакевич українська авантюрно-пригодницька література першої третини ХХ століття постає як непересічне і багатовимірне явище, що синтезувало в собі здобутки світової культури й новаторство українських письменників. Загалом високо оцінюємо монографію за свіжість фактичного матеріалу, оригінальний підхід до аналізу творів та надзвичайну інформативність.

Список використаної літератури

1. Кулакевич Л. Жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози першої третини ХХ століття : моногр. / Л. Кулакевич. – Дніпро : Свідлер А. Л., 2020. – 380 с. ; Kulakevych L. Zhanrovi stratehii ukrainskoi avantiurno-pryhodnytskoi prozy pershoi tretyny XX stolittia : monohr. / L. Kulakevych. – Dnipro : Svidler A.L., 2020. – 380 s.

Рецензія надійшла до редакції 10.05.2020.

N. Zavertaluk

TERRA INCOGNITA: UKRAINIAN ADVENTURE PROSE OF THE FIRST THIRD OF THE 20th CENTURY

Review of the Monograph by Lyudmila Kulakevych

**«Genre Strategies of Ukrainian Adventure Prose of the First Third of the 20th Century»
(Dnipro, 2020)**

The paper reviews the monograph by L. Kulakevych, states the relevance of studies in the field of Ukrainian adventure literature of the first third of the 20th century. The review emphasizes that the monograph is devoted to a virtually unknown but powerful layer of Ukrainian adventure literature of the first third of the twentieth century. Some of the works studied in the monograph are only mentioned in the general reviews of the writers' literary legacies while the other works remained unknown for the literary critics for almost a century. For instance, such works as «Opovidannia pro Sofochku y Dzhyrna» (The Story of Sofochka and Jim) by D. Buzko, «Zaradynei» («For Her Sake») by I. Dniprovskyi, «Vurkahan» («Criminal») by Y. Miakota, «Viter z hir» («Wind from the Mountains») by S. Skliarenko, and «KniazBartsila» (Prince Bartsila) by O. Slisarenko. The importance of the monograph lies in the study of the works against the background of global cultural processes. The first section «The Nature of Genre in Adventure Literature: The Theoretical Aspect» pays special attention to the introduction of the contemporary Ukrainian literary processes into the global trends. In particular, it highlights the increased interest in adventure works, which, according to the literary critics of different countries, remained unnoticed due to colonial and gender

discourses, demonstrating, to put it mildly, the «unattractive» side of European cultural expansion. This section also contains a detailed analysis of the existing definitions of «adventure» literature, the author of the monograph works on the disambiguation of the terms concerning «adventure» and provides more clear and precise definitions. In the second chapter, L. Kulakevych analyzes the novels which, according to her, are the examples of the new genres in Ukrainian literature: frontier, western / eastern, robinsonade, roxolania.

In the third section, the author studies the texts-representatives of the printed series, travelogue, and action genres. While analyzing the texts, L. Kulakevich points out the artistic components that serve as markers to attribute the texts to a certain genre. The fourth chapter is dedicated to the innovative quest of Ukrainian writers of the 20-30s of the 20th century, in particular, the development of the new genres in Ukrainian adventure discourse – noir novel, horror, detective, spy narrative, novel-quest. While substantiating the affiliation of the work to a particular genre, the researcher uses the theses of modern foreign experts in the field of literature and cinema to support her ideas. In the fifth chapter, L. Kulakevich investigates the texts, which contributed to the Ukrainian fiction with the new genres of chrono-travel, thriller, and alternative history. It is evident, that in the research of L. Kulakevych the Ukrainian adventure literature of the first third of the 20th century appears as an extraordinary and multidimensional phenomenon that synthesized the achievements of world culture and innovations of Ukrainian writers. In general, the monograph is highly praised for up to date factual basis, original approach to the analysis of literary works, and informative presentation.

Key words: *monograph, adventure literature, adventure genre, adventurous hero, adventurism, adventure.*